

R a s p r a v e

SVETI BENEDIKT KROZ POGLED SVETE HILDEGARDE IZ BINGENA

Marija-Ana Dürriĝl

Staroslavenski institut, Zagreb
duerrigl@stin.hr

UDK: 27-36BEN
27-36HIL:27-789.2-428
Izvorni znanstveni rad
Primljeno 04/2017.

Sažetak

Benediktinci su dali golem doprinos razvoju umjetnosti, obrazovanja i kulture u Europi. Početci pismenosti u Hrvatskoj vezani su uz njihove samostane – kako pismenosti na latinskom jeziku, tako i one glagoljaške na slavenskom idiomu. U ovom se razmatranju izlaže jedan pogled na sv. Benedikta, iz pera sv. Hildegarde iz Bingena (1098. – 1179.) koji se može iščitati iz njezinih književnih i teoloških djela. Sv. Benedikt je za nju pra-lik duhovnoga oca i uzor vjernicima. Svojim je Pravilom otvorio ravan i umjeren put ne samo redovnicima nego i svim vjernicima. Slikovitim i simboličnim jezikom ona ocrta značenje Benediktova duhovnoga nasljeđa; to su nadahnuti tekstovi srednjovjekovne redovničke tradicije i književne baštine u kojima sv. Hildegarda povezuje teologiju s literarnim izričajem (vizijama, prenji-ma, hagiografijom i stihovima).

Ključne riječi: sv. Benedikt, sv. Hildegarda iz Bingena, Regula sv. Benedikta, Scivias

UVODNI POGLED

Poznato je da hrvatskoglagoljska *Regula svetoga Benedikta* spada među najstarije prijevode toga redovničkoga pravila uopće. Benediktinci bijahu nositelji pismenosti i kulture u Europi, pa tako i u Hrvatskoj. Pet godina nakon proglašenja sv. Hildegarde iz Bingena

crkvenom naučiteljicom (7. listopada 2012. g.), mogu se u njezinu raznorodnom opusu prepoznati neke vrlo poticajne misli o svetom Benediktu iz Nursije, kojega je smatrala drugim Mojsijem.

I. Benediktinci su među prvim učiteljima srednjovjekovne Europe. Korijeni hrvatske pismenosti nedvojbeno su vezani uz njih: kako one na latinskom jeziku, tako i one glagoljaške, na slavenskom idiomu. Bez namjere da dajem iscrpnu povijesnu sliku¹ navodim samo ovo, kao kratak kontekst i polazište: „Od 852. godine, kada je knez Trpimir u Rižinicama između Klisa i Solina sagradio prvi hrvatski benediktinski samostan, pa do 1222. godine, kada je izgrađen samostan sv. Jakova na obali pokraj Dubrovnika, kao posljednji muški benediktinski samostan u nas, na našim je prostorima djelovalo oko 100 benediktinskih muških i ženskih zajednica ostavljajući neizbrisiv trag u našoj crkvenosti, znanosti, umjetnosti i obrazovanju.”² Činjenica jest da u Hrvatskoj „(l)ijep broj njihovih samostana promiče uglatu glagoljicu i hrvatskostaroslavenski jezik”.³ O sv. Benediktu u hrvatskoj je staroj latiničnoj književnosti primjerice zapisana njegova kraća hagiografija, u prijevodu talijanske verzije *Dijaloga Grgura pape*.⁴

II. Hildegarda iz Bingena, svetica i crkvena naučiteljica, nje-mačka vizionarka, mistička književnica i skladateljica, rodila se u Bermersheimu, 1098. godine, a umrla je u samostanu na Rupertsbergu kraj Bingena 17. 9. 1179. godine. Utemeljila je benediktinske samostane u Porajnju, na Rupertsbergu (između 1147. i 1150.) te u Eibingenu kraj Rüdeseima (1165. g.). Između godina 1141. i 1174. napisala je svojevrsnu latinsku vizionarsku trilogiju: *Scivias (Spoznaj putove (Gospodnje))*, između 1141. i 1151.), *Liber vitae meritorum (Knjiga životnih zasluga)*, između 1158. i 1163.) i *Liber Divinorum operum (Knjiga Božjih djela)*, između 1165. i 1174.). Osim toga,

¹ Ovaj rad je znatno proširena i promijenjena verzija izlaganja na međunarodnom znanstvenom skupu „Fenomen glagoljice” održanom u Biogradu i Zadru 12. i 13. svibnja 2017. godine. Vidi o benediktincima u Hrvatskoj npr. Ivan Ostojić, *Benediktinci u Hrvatskoj i ostalim našim krajevima I – III*, Benediktinski priorat, Tkon, 1964.

² Slavko Slišковиć, Doprinos sv. Benedikta i njegova reda oblikovanju moderne Europe, *Croatica Christiana Periodica* 65 (2010.), 169.

³ Stjepan Damjanović, *Slovo iskona. Staroslavenska/starohrvatska čitanka*, Matica hrvatska, Zagreb, 2002., 226. Na tom je mjestu vrlo sažeto prikazan doprinos benediktinaca hrvatskoj (pisanoj) srednjovjekovnoj kulturi, kako latinskoj tako i glagoljskoj.

⁴ Usp. Eduard Hercigonja, *Povijest hrvatske književnosti 2: Srednji vijek*, Liber – Mladost, Zagreb, 1975., 288; latinično izdanje: Vesna Badurina Stipčević, *Hrvatska srednjovjekovna proza I: Legende i romani*, Matica hrvatska, Zagreb, 2013., 174-176.

između 1150. i 1158. g. napisala je i dva prirodnofilozofijska djela *Physica (O prirodi)* i *Causae et curae (Uzroci i liječenje)*. Pisala je hagiografije, propovijedi, tumačenje *Pravila sv. Benedikta*, a sačuvano je i oko 300 njezinih pisama; dopisivala se s pripadnicima svih staleža, od papa i careva, do opata i laika. Bila je jedan od posljednjih predstavnika tzv. redovničke teologije. Skladala je i glazbena djela: ukupno 77 ostvarenja, među kojima 43 antifone, 18 rezponzorija, 7 himana, 7 sekvencija i drugih liturgijskih i nabožnih skladbi te liturgijsku igru *Ordo virtutum (Red vrlina)*, nastalu 1150. ili 1151. godine. U njezinim se djelima čita specifično hermeneutičko razlaganje Sv. pisma, a vizije odlikuje osebujan, dojmljiv i dramatičan stil. Njezine su vizije po sadržaju, obliku i teološkoj dubini jedinstvene u srednjovjekovnoj europskoj književnosti.⁵ U svojim je djelima nastojala dati što obuhvatniju sliku o povezanosti Boga, svemira i čovjeka; teologija joj je kristocentrična, a kozmologija antropocentrična. U svojim djelima na osobit način povezuje pojmove i slike, nerijetko tumačeći biblijska mjesta svojim vlastitim maštovitim slikama.⁶

Za života je bila cijenjena (suvremenici su je primjerice zvali „prophetissa Theutonica”),⁷ ali je nakon smrti nekako pala u zaborav, gotovo do 19. stoljeća. U listopadu 2012. godine papa Benedikt XVI. uzdigao ju je na čast crkvene naučiteljice. Papa je tom prilikom istaknuo da je živjela primjernim redovničkim životom, a čast je samostanske predstojnice obnašala tolikom predanošću, skromnošću i disciplinom da može biti svakome uzor.⁸ Njezin kult nije raširen; u Hrvatskoj postoji samo jedna njoj posvećena crkva, u baranjskom mjestu Kneževu – kult je vjerojatno onamo dospio nase-

⁵ Usp. Marija-Ana Dürrigl, Hildegarda iz Bingena, sv., na: [www. enciklopedija.hr](http://www.enciklopedija.hr) (posjet 15. 05. 2017.); Peter Dronke, *Women Writers of the Middle Ages*, Cambridge University Press, Cambridge, 1984., 144-177 i 193-201. Usp. i Barbara Newman (ur.), *The Voice of the Living Light, Hildegard of Bingen and her World*, University of California Press, Berkeley, 1998., i Michael Embach, *Hildegard von Bingen (1098 – 1179). Leben, Werk und Wirkung*, Paulinus Verlag, Trier, 2014.

⁶ Usp. Maura Zátanyi, *Hildegard von Bingen*, Aschendorff Verlag, Münster, 2017., 128-139, s naglaskom: „Es ist für heute eine Aufgabe, das philosophische Potential des hildegardischen Denkens neu auszuloten.” (str. 129).

⁷ „Bernard is often described as the most influential man of the twelfth century, just as Hildegard is viewed as the most influential woman”, piše Beverly M. Kienzle, *Hildegard of Bingen and the Public Voices of Women in Medieval Society*, u: Rainer Berndt - Maura Zátanyi (ur.), *Unversehrt und unverletzt. Hildegards von Bingen Menschenbild und Kirchenverständnis heute*, Aschendorff Verlag, Münster, 2015., 309. Usp. i André Vauchez, *La sainteté d'Hildegarde dans la perspective médiévale, Unversehrt und unverletzt ...* 2015., 215-225.

⁸ Tekst dekreta o kanonizaciji dostupan je na <http://www.abtei-st-hildegard.de/wp2012/wp-content/uploads/2012/11/LITTERAE-APOSTOLICAE-latein.pdf> (posjet: 22. 12. 2017.).

ljavanjem Nijemaca niz Dunav. U bilješci kanonske vizitacije župe Branjin Vrh kojoj pripada i filijala Kneževo, od 20. lipnja 1976. godine (koju je zapisao tadašnji župnik Marin Blažev) stoji da je ta crkva sagrađena 1853. g. i da je proglašena spomenikom kulture.⁹

1. SVETA HILDEGARDA O SVETOM BENEDIKTU

Težište je ovoga kraćeg razmatranja na djelu sv. Hildegarde kao *spisateljice* koja na estetski uspio način oblikuje svoje teološke nazore i shvaćanja.¹⁰ Njezina je posebnost u tome što je vizije uvijek doživljavala pri punoj svijesti, za razliku od većine drugih srednjovjekovnih vidjelaca i mistika. Pisala ih je, ili češće diktirala, na latinskom jeziku, s mnogo maštovitosti, slikovitosti i simbo-like, stvarajući svijet duboko prožetih međudnosa biblijskih slika i citata s vlastitim (nerijetko vrlo smjelim) interpretacijama i preoblikovanjima.

U naslovu ovoga razmatranja spomenut je *pogled*, dakle *gledanje*. Time sam željela naznačiti da je srž mojega zanimanja na Hildegardin *unutarnji pogled* na značenje sv. Benedikta. Duhovnim očima ona u okviru cjeline, odnosno punine svijeta gleda i sv. Benedikta i važnost njegova pravila. Dakle, *oculo mentis* ona ga promatra i tumači, kao što je zapisala u djelu *Scivias: Vidi et intellexi*, vidjela sam i spoznala.¹¹ U svojim spisima ona obuhvaća sve aspekte života i svijeta kao *cjelinu* i uvijek sve promatra u međudnosu, tvoreći tako vrlo specifičnu antropologiju i kozmologiju.¹² Tako su nastajali složeni tekstovi koji u sebi ujedinjuju teologiju s raznorodnim književnim žanrovima (vizijom, prenjem, propovjedničkim modusom, s pjesniš-

⁹ Na tom podatku zahvaljujem mons. Luki Strugaru iz ordinarijata Đakovačko-osječke nadbiskupije.

¹⁰ O Hildegardinj teologiji postoji opsežna literatura osobito na njemačkom i engleskom jeziku. Usp. iscrpan popis u: Rainer Berndt - Maura Zátanyi (ur.), *Unversehrt und unverletzt. Hildegards von Bingen Menschenbild und Kirchenverständnis heute*, Aschendorff Verlag, Münster, 2015.

¹¹ Otuda naslov vrlo poticajne monografske studije Maure Zátanyi, *Vidi et intellexi. Die Schrift hermeneutik in der Visionstrilogie Hildegards von Bingen*, Aschendorff Verlag, Münster, 2012.

¹² „Diese dem einfachen Schaublick sich zuwendende Erkenntniskraft dürfte als Hildegards geniale Begabung anzusehen sein. Dieser Schaukraft sind eigen: die Freude am Sein, der echt christliche Seinsoptimismus, die Ganzheitsschau, das Erfassen der grossen kosmischen Bezüge, das Ineinbringen der polaren Spannungen von Unruhe und Ruhe, Schmerz und Seeligkeit, Kampf und Friede, Misslingen und Gelingen.“ Adelgundis Führkötter, *Hildegard von Bingen, Briefwechsel*, Otto Müller Verlag, Salzburg, 1990., 13-14.

tvom, hagiografijom, biblijskim citatima s Hildegardinim tumačenjima u vezi sa sadržajem pojedinih vizija). U tekstovima često citira ili parafrazira mjesta iz Sv. Pisma, patristike, mlađih teoloških djela i iz *Regule sv. Benedikta*.¹³ Na ovome mjestu želim osvijetliti jedinstven stav u svojem pjesničkom izričaju i vizionarskom doživljaju. Naime, Hildegarda i duhovnoga oca reda kojemu je pripadala gleda u viziji, o njemu joj govori Istinsko Svjetlo.

Ovu sveticu nije moguće shvatiti izvan benediktinskoga konteksta.¹⁴ Čitavo je njezino stvaralaštvo duboko prožeto benediktinskom duhovnošću. Iz njezina opsežnoga opusa odabrala sam samo one dijelove u kojima *izravno* spominje sv. Benedikta (oko 490. – oko 560. g. ili 547. g.), a to su djela *Scivias* i *De Regula Sancti Benedicti*.

Kao polazište za bolje razumijevanje Hildegardina poimanja Boga, čovjeka i prirode treba imati na umu kako joj je ishodišna postavka da treba biti skroman, sve valja promatrati i primati s poniznošću, a to je već zapisao i sv. Benedikt u 7. glavi svoje *Regule, O poniznosti*: „Braćo, božansko nam Pismo dovikuje: Svaki koji se uzvisuje bit će ponižen, a koji se ponizuje, bit će uzvišen”.¹⁵ To čovjek svakako može, jer mu je dan razum – upravo mogućnost da razlikuje dobro od zla; zato se treba u stalnoj životnoj borbi odupirati napastima zla i priklanяти dobru. Sloboda koja je čovjeku dana ujedno je i velik izazov, jer ne smije skrenuti u sebeljublje, nemar, neumjerenost i neodgovornost. Te misli zvuče vrlo suvremeno. Upravo je čovjek vrhunac stvaranja, jer u sebi spaja tvarno i duhovno; spaja u sebi slavu Bogu i dobra djela. Međutim, on nije samo *opus* nego je i *operarius* – ima aktivnu zadaću sudjelovati u Božjem planu. Čovjek ima odgovornost prema Bogu, pa onda i prema sebi i svakom drugom stvorenju. „Vjerovanje u dužnost i dostojanstvo ljudskoga rada bila je mentalna revolucija onoga vremena.”¹⁶ Tomu pomaže *discretio* – mudro uzdržavanje, razboritost, razlikovanje, umjerenost – koja u životu redovničke zajednice određuje pravu mjeru između molitve i rada, tjelesnoga/fizičkoga i umnoga rada, samoće i zajed-

¹³ Usp. npr. iscrpan popis citata i parafraza u izdanju vizije: Angela Carlevaris (prir.), *Hildegardis Bingenensis Liber vitae meritorum, (= CCCM 90)*, Brepols, Turnhout, 1995., 295-410.

¹⁴ „Benediktiner [...] In dem sie mit beiden Beinen fest auf der Erde stehen und doch zeichenhaft an die eschatologische Dimension des Lebens erinnern [...] Hildegard von Bingen war in diesem Sinne ganz die Tochter des heiligen Benedikts.” Philippa Rath, *Benedikt von Nursia und Hildegard von Bingen*, www.abtei-hildegard.de. (posjet 20. 05. 2017.)

¹⁵ Usp. *Pravilo sv. Benedikta 7,1*, Benediktinski priorat, Tkon-Ćokovac, 1980., 25.

¹⁶ S. Slišković, *Doprinos sv. Benedikta i njegova reda oblikovanju moderne Europe*, 169.

ništva, tišine i pjevanja, aktivnosti i odmora. Ona je za Benedikta majka svih kreposti koja je u svijet ušla kroz Krista; razboritost zadržava uza se sve što je vrijedno, a odbacuje zlo i nevrjedno. Ona leži u dnu čovjekova srca i održava sve druge vrline na okupu. Za način života koji Hildegarda svakomu preporučuje ključne su riječi *ordo*, *regula* i *regimen*, upravo na tragu svoga duhovnoga oca sv. Benedikta. Kao i on, drži da su *magna medicina* djelatna ljubav i djelatno milosrđe.

U djelu *Liber vitae meritorum*, zanimljivom spoju vizije i pretnja, s elementima dramskoga i nedvojbenim teološkim odsječcima, kao lik čak se pojavljuje personificirana vrлина *discretio*, *razboritost*, koja kaže:

„Ja pak hodim na stazi Mjeseca i na stazi Sunca. Motrim Božje zapovijedi i s njima rastem u časnim običajima, u ljubavi sve ukupno isplaćujem. Jer u kraljevoj sam palači prva (*in palatio regis princeps sum*)¹⁷ i istražujem sve njegove tajne. I u njima ništa ne ostavljam (is)prazno, već sve obuhvaćam i sve volim, i sa svima sjajim poput sunčeve zrake.”¹⁸

Kao što je sv. Benedikt tražio od redovnika da budu aktivni članovi društva, to isto traži i Hildegarda, s naglaskom na čovjekovu djelatnu ulogu u spasenjskoj povijesti svijeta.

U jednom opsežnom pismu vlastitoj samostanskoj zajednici sv. Hildegarda najjasnije i najpregnantnije izriče svoje življenje po *Reguli*, a to isto žarko preporučuje svojim duhovnim kćerima. To je pismo dosad bilo gotovo nepoznato, i tek je razmjerno nedavno objavljeno i nazvano „*Testamentum propheticum*”.¹⁹ U njemu je Hildegarda ukratko sažela teološku pouku, moralne upute, svoj pjesnički dar i vizionarsko nadahnuće – upravo sve što je u svojim opsežnim djelima iscrpno i maštovito opisala. U tom tekstu samo je jedan spomen sv. Benedikta, gdje se kao primjer, *egzemplum*, za poslušnost navo-

¹⁷ Doduše, *princeps* se može shvatiti i kao *vladarica*.

¹⁸ „*Ego autem in itinere lune ac in itinere solis ambulo, ac omnem institutionem Dei inspicio, et cum his in honestis moribus cresco; et ea in caritate pleniter dinumero. Nam in palatio regis princeps sum, et omnia secreta eius perscrutor, nec ulla in his uacua dimitto, sed ea comprehendo et ea diligo; ac cum eis ut radius solis luceo*”. Sve navode iz djela sv. Hildegarde prev. M.-A. D. Na pomoći u prevođenju izvornih tekstova zahvaljujem Theodoru Dürriглу.

¹⁹ Usp. José Luis Narvaja (prir.), *Hildegardis Bingensis Testamentum Propheticum*, Aschendorff Verlag, Münster, 2014. Pismo je duго vremena ostalo nezapaženo među drugim brojnim njezinim pismima, a u jednom je rukopisu naslovljeno kao „*Epistola ad congregationem sororum suarum*”. Tekst je vrlo zanimljiv s aspekta doživljavanja i proživljavanja benediktinske duhovnosti u 12. stoljeću.

di upravo sv. Benedikt, pa stoga Hildegarda svoje kćeri upozorava neka ostanu u svojoj dobronamjernosti kao svjetlo u društvu anđela i da budu postojane. Ocrtavajući ideal duhovnoga vođe (*magister animarum*), ona se referira na upute koje je sv. Benedikt zapisao u odlomku *Regule* posvećenom opatu, premda ga ne spominje izravno.²⁰ Ona maštovito oslikava one koji žive po njegovim uputama kao da nisu tjelesni, pa ih uspoređuje s pticama.²¹ Njezine usporedbe i metafore uzete iz prirode također zrcale njezin pogled kako je sve stvorenje međuzavisno i međuprožeto.

2. SCIVIAS: SV. BENEDIKT KAO DRUGI MOJSIJE

Premda je za ovu temu važniji tekst *De Regula sancti Benedicti*, počet ću s djelom *Scivias* jer je to najopsežnija Hildegardina vizija, koja u sebi ujedinjuje viđenje, audiciju, tumačenje, te diskurs prenja i pjesničke odlomke.

U pokušaju skiciranja njezina književnoga postupka²² predlažem trostupanjsku podjelu ili slijed postupaka: ona polazi od već poznate slike, pa prelazi na tumačenje (egzegeza, kateheza, moralna pouka, upozorenje, apel), a završni je odsječak ponovo slikovit, ne samo zbog njezine iznimne nadarenosti i gotovo poriva da piše s estetskom kvalitetom, već i zato što u primatelja želi slikom pobuditi nove asocijacije i bolje razumijevanje onoga što je kazano, odnosno pročitano.

²⁰ Primjerice: „*Illum qui in benivolentia delinquit ad se trahat, ne deficiat; hunc autem qui in malignitate delinquit aspere corripiat, ne ad maiora mala profuatur.*” – nav. prema izdanju A. Carlevaris, *Hildegardis Bingensis Liber vitae meritum*, 256. Za Hildegardino pozivanje (makar ne izravno) na *Regulu* usp. popis citata ili parafraza u navedenom izdanju *Scivias* što su uredile A. Führkötter i A. Carlevaris, *Hildegardis Scivias*, u: *Corpus Christianorum, Continuatio Mediaevalis*, vols. 43–43a, Turnholt, 1978., 654–655.

²¹ „*Uolatilia uero precepta beati Benedicti & aliorum catholicorum doctorum sunt qui in spirito sancto hauserunt & per quos homines sicut carnales non sint, uiuunt.*” – nav. prema izd. J.-L. Narvaja *Hildegardis Bingensis Testamentum Prophetikum*, 169.

²² Jer u širokom spektru znanstvenih tekstova posvećenih Hildegardinu opusu postoje i drukčiji pristupi, od kojih neki polaze prvenstveno od teološke analize, npr.: „[...] Hildegards *visio* als intellectus im Bild. Durch das hermeneutische Prinzip der Bildverfremdung, das die Wiederholung der Ausdrucksgestalt der Bibel bedeutet, lässt sich Hildegards Werk mit Hilfe der Metapher als ein Metakommentar bezeichnen. [...] In Hildegards Position erweist sich die symbolische Vermitteltheit als notwendige Bedingung für den Umgang mit dem Transzendenten”. M. Zátanyi, *Vidi et intellexi...*, 2012., 274.

Dio djela *Scivias* (možda skraćeno od *Scitote vias Domini* ili pak *Scivias simplicis hominis*)²³ koji ovdje promatram, tematizira povijest spasenja, od stvaranja svijeta do Isusova uzašašća na nebo. Svjetlo koje gleda i koje joj izravno progovara, odnosno tumači ono što gleda, jest glas Božji; svetica–vizionarka ne samo da iznosi ono što gleda, već to sama (alegorijski) tumači i nastoji dati i teološko razmatranje te moralnu pouku za primatelja. Po tom je postupku, ponavljam, Hildegarda jedinstvena među srednjovjekovnim vidjeocima. Odsječak koji navodim odnosi se na Crkvu, na njezinu zadaću u povijesti i u svijetu, te na opasnosti koje na nju vrebaju jer je davao u svojoj zavisti napada brojnim iskušenjima. Redovništvu koje slijedi sv. Benedikta dana je posebna, iznimno važna zadaća u povijesti Crkve. Razumije se da ovdje predočeni prijevodi ne reflektiraju Hildegardin stil, njezine počesto duge rečenice i stilske postupke.²⁴ Navod iz *Scivias* II, 5, 20 glasi:

„Kako osvit dana označava apostolski nauk, zora početak njegova obraćenja, a sunce razborit put u Benediktu koji je drugi Mojsije.

Osvit dana ujedno označava pobožne riječi apostolskoga nauka, dok rumenilo zore uistinu pokazuje začetak ovoga načina života (*initium huius conuersationis*)²⁵ koji je nakon prvotnoga nauka proključao ponajprije u pustinjama i špiljama. A sunce pokazuje odmjeren, dobro uređen put u sluzi mojem Benediktu. Njeга sam prožeo plamtećom vatrom i poučio kako bi u svo-

²³ Usp. Margot Fassler, *Allegorical Architecture in Scivias: Hildegard's Setting for Ordo Virtutum*, *Journal of the American Musicological Society* 67 (2014.), 317. S druge strane, M. Zátanyi upozorava na neobičnost naslova *Scivias* i predlaže da ga se sagledava kao specifičan duhovni „putokaz”. Usp. Zátanyi, *Hildegard von Bingen...*, 2017., 66. Za nastanak i recepciju knjige važno je i ovo: „Als um das Jahr 1148 Papst Eugen III. und Bernhard von Clairvaux, die bedeutendste Persönlichkeit der damaligen Zeit, anlässlich einer Synode in Trier weilten, wurden ihnen Teile aus dem *Scivias* vorgelesen. Sie waren davon so beeindruckt, dass sie der damals noch unbekanntenen Nonne Hildegard ihre besondere Anerkennung zollten und sie zum weiteren Schreiben ermutigten”. Maura Zátanyi, *Einführung, Hildegard von Bingen Scivias – Wisse die Wege. Eine Schau von Gott und Mensch in Schöpfung und Zeit* (prev. Mechthild Heieck), Abtei St. Hildegard – Beuron Kunstverlag, Rudesheim/Eibingen – Beuron, 2010., 6.

²⁴ O povezanosti tog djela s drugim njezinim ostvarenjima usp. Fassler 2014., što svjedoči o tome da to nisu bile trenutne ekstaze, već spoj psiho-empativnoga doživljaja i kasnijega promišljanja, ruminacije, meditacije; to su zapravo sve intertekstualni spomenici. Usp. i analizu Hildegardinih pjesama u: Barbara Newman, *Poet: Where the Living Majesty Utters Mysteries*, u: Barbara Newman (ur.), *Voice of the Living Light. Hildegard of Bingen and her World*, University of California Press, Berkeley, 1998., 176-192.

²⁵ Odnosno redovništva; može se shvatiti i kao „promjene”, „obraćenja”.

jem habitu častio utjelovljenje mojega Sina, i u odbacivanju vlastitih žudnja nasljedovao Njegovu muku. Jer taj je Benedikt poput drugoga Mojsija; ležao je u jednoj kamenoj pećini i velikom strogošću mučio i kažnjavao svoje tijelo iz ljubavi prema Životu – kao što je i prvi Mojsije po mojoj zapovijedi opor i tvrd zakon dao napisati na ploče i predao ga Židovima. No, kako je moj Sin taj zakon prožeo slatkoćom Evanđelja, tako je i moj poslužitelj Benedikt sastavio pravila svoga reda. Ona su prije njega bila veoma tvrdo ponašanje, ali je blagim nadahnućem Duha Svetoga načinio umjeren, ravan put. Time je on okupio mnoštvo svoga reda, kao što je i moj Sin blagošću svoga miomirisa privukao sebi kršćanski narod.

Potom je Duh Sveti u srca svojih odabranih koji su uzdisali za Životom udahnuo: kao što se pri krštenju u kupelji ispiru grijesi puka, tako neka oni kao znamenje muke mojega Sina odbace svjetovni sjaj. Kako? Naime, kao što se čovjek pri svetom krštenju odvraća od đavolje moći ispiranjem grijeha stare nasliedene ljage, tako se i ovi odriču zemaljskih stvari u znaku svoje odjeće, čime zadobivaju i anđeoski biljeg. Kako? Oni su, naime, po mojoj volji dobili ulogu čuvara mojega naroda.”²⁶

Kroz promišljene slike progovara se tu o transcendentnom, upravo o neizrecivom. Sve njezine vizije imaju sličnu kompoziciju:

²⁶ „*Quod prima lux diei apostolicam doctrinam aurora initium huius conversationis sol discretam viam in Benedicto qui est alter Moyses designat. Prima lux diei fidelium uerba apostolicae doctrinae designat, aurora uerum initium huius conuersationis, quae primum in solitudine et in speluncis post eandem doctrinam germinauit demonstrat, sol autem discretam et bene dispositam uiam deinde in seruo meo Benedicto declarat, quem ego in ardente igne pertransiui, docens eum in uestitu conuersationis suae incarnationem Filii mei colere, et in abnegatione uoluntatis suae passionem illius imitari; quia idem Benedictus est quasi alter Moyses, in lapideo foramine iacens, et corpus suum, in multa asperitate ob amorem uitae crucians et constringens quemadmodum etiam primus Moyses in lapideis tabulis ex praecepto meo asperam et duram legem scribens Iudaeis dedit. Sed ut Filius meus eandem legem per dulcedinem euangelii perforauit, sic etiam Benedictus famulus meus propositum huius ordinis, quod ante ipsum durissima conuersatio fuit, per dulcedinem inspirationis Spiritus sancti discretam et planam uiam fecit, ac per hoc plurimam cohortem suae religionis collegit; ut etiam Filius meus per suauitatem odoris sui Christianum populum sibi coadunauit. Et deinde Spiritus sanctus cordibus electorum suorū suspiria uitae habentium inspirauit, ut sicut in lauacro baptismi crimina populorum abluuntur, ita et ipsi in significatione passionis eiusdem Filii mei saeculares pompas abicerent. Quomodo? Nam ut homo a diabolica potestate in sancto baptismo conuertitur, crimina ueteris maculae abiciens; sic et isti terrenas causas in signo uestitus sui abnegant, in quo etiam et angelicum signum habent. Quomodo? Ipsi enim in uoluntate mea protectores populi mei positi sunt”. Führkötter – Carlevaris, Hildegardis Scivias, 193–194.*

opis viđenoga kroz slike iz prirode, boje, oblike, građevine, bića iz prirode i mašte, često je sve dosta bujno i teško razumljivo. Zatim slijedi alegoreza, tumačenje ili „interpretacija” koja dolazi od glasa Istinitoga Svjetla, i kroz meditaciju i promišljanje viđenoga – nerijetko se tu prepoznaju biblijske paralele ili parafraze, pa i izravni navodi koji se dovode u vezu s viđenjima. Naposljetku pak dolazi pouka koja se može nazvati savjetom za ispravan život pojedinca i zajednice.

U usporedbi sv. Benedikta s Mojsijem ona uzdiže ne samo osobu nego cijelu *Regulu* – Isus je „drugi Mojsije” koji je ljudima objavio Evanđelje. Dakle, i tu Hildegarda djelomično preoblikuje biblijsku sliku: za nju je Benedikt drugi Mojsije, jer je i „zakonodavac”, i onaj koji po tom zakonu živi ispunjen i svet život. Dva puta ponavlja se sintagma „*discretam [...] viam*” vezana uz vrlinu razboritosti, dakle to je put kojim se hodi u umjerenosti i poniznosti. Koliku važnost ona pridaje sv. Benediktu u povijesti Crkve iščitavamo iz metafore uzete iz prirode, a to je postupno jutarnje dizanje sunca: tek u Benediktu (zapravo, u *Pravilu* njegova reda) sunce je granulo punim sjajem i obasjalo vjernike, osvjetljavajući im pravi put kroz život. Slaveći Benedikta, ona zapravo slavi benediktinski život.

Osim toga, u navedenu odlomku o Benediktu i njegovim redovnicima kao čuvarima Božjega nauka i zakona progovara sámo Istinsko svjetlo; Bog se obraća vizionarki i tumači koju ulogu je dao sv. Benediktu u povijesti Crkve i povijesti spasenja, a svetac je *servo meo* i *famulus meus*. Hildegarda uopće u svojim djelima vrlo slobodno miješa propovijedanje i upravni govor, ne praveći „rez” glagolima *ait, dicit* i sl. Tako i ovdje odjednom progovara Bog. Poveznice između Staroga i Novoga zavjeta prisutne su i izriječom (Mojsije – Isus), ali i kontekstualno i kroz autoričine paralele u slikama. Ona rabi i različite figure. *In lapideo foramine – in lapideis tabulis* bilo je narodu zadano, ali bilo je teško i oporo²⁷ – a zatim slijedi metafora koja na prvi pogled djeluje poput oksimorona, naime da se slatkošću nešto može probiti (*per dulcedinem [...] perforavit*); to je slika koju vizionarka stavlja pred primatelja u želji da ga potakne na razmatranje cjeline. Dok je stanje „prije” bilo vezano uz kamen i strogoću, dotle je stanje nakon Utjelovljenja vezano uz slatko: *per dulcedinem Evangelii – per dulcedinem inspirationis Spiritus*. Prisutno je i ponavljanje kroz aliteracije, te primjerice paregmenon *asperitate – asperam*. Pritom sintagma *asperam et duram legem* u sjećanje priziva misao iz Benediktova pravila koja spominje „*omnia dura et aspera*” (RB 63), a

²⁷ Referenca na prolog *Regule* u kojem se navodi: „U toj ustanovi, nadamo se, ništa oštra niti teška odrediti”. *Pravilo sv. Benedikta, Prolog*, 10.

što se dovodi u antitezu s *discretam et planam viam*. Zakon zapisan u kamenu je nešto gorko, zadano, zapovijedano, to je nešto statično – s druge strane, put je sam po sebi dinamičan, to je poziv, nešto što svaki čovjek treba sam proći i doći do cilja. Po njezinu mišljenju, Benedikt proizlazi iz Mojsijeva zakona, ali njegovo redovničko pravilo nije gorko i teško, jer je u međuvremenu Bog svijetu poslao Otkupitelja. Antiteza je tu i između starozavjetne zapovijedi i evanđeoskoga poziva. I ovdje Hildegarda varira slike s njihovim konotacijama koje potiču maštu i omogućavaju bolje razumijevanje poruke i smisla. Ona koristi i retoričko pitanje „Quomodo?“, kojim se nakratko prekiđa pripovijedanje ili tumačenje, u namjeri da se potencira pozornost primatelja, da se naglasi poučnost onoga o čemu se govori – upravo, da se izravno pokaže da je *Scivias* otkrivenje o Bogu, svijetu/kozmosu, Crkvi i čovjeku. To je postupak kao u djelima poučnoga značaja (lažna dijalogizacija, usmjeravanje pažnje primatelja na sadržaj).

Posebnu pak pozornost izaziva izraz *conversatio*, koji je u promišljanju *Regule sv. Benedikta* vezan uz *conversio*, a tiče se promjene ponašanja, pokajanja i ispravljanja života što ga ona smatra *discretam et planam viam*.

3. DE REGULA: SV. BENEDIKT KAO ZAPEČAČENI ZDENAC I SIN GOLUBICE

Od sv. Benedikta i vremena sastavljanja njegovih pravila za redovnike (oko 540. g. ili između 530. i 560. g.), sv. Hildegardu dijeli više od pet stoljeća; ne čudi stoga da je smatrala potrebnim napisati svojevrсно „tumačenje“ *Regule sv. Benedikta*. Od ovoga je manjega teksta nazvanoga *De Regula sancti Benedicti* sačuvano dvadesetak verzija. To je djelo vjerojatno nastalo po završetku rada na *Scivias*, dakle nakon 1163. godine.²⁸ I svetoga Benedikta ona gleda u Istinskom Svjetlu, baš kao u ostalim svojim vizijama, sluša glas koji je poučava o velikom ocu redovništva po čijem je pravilu živjela i za koji je držala da je ključ sretnoga, ispunjenog i Bogu posvećenog života.

Početak njezina tumačenja formuliran je ovako:

„A ja, ne jako žensko obličje, neuka ljudskom poukom, sukladno vašoj zamolbi pogledala sam u Istinsko Svjetlo i na uspome-

²⁸ Za ovaj je rad korišteno mrežno izdanje knjige *Hildegardis Bingensis De Regula sancti Benedicti* u: Jacques-Paul Migne (ur.), *Patrologiae cursus completus, Series Latina* 197, kol. 1053 – 1066A, Paris, 1855. Usp. i Maura Zátonyi (prev.), *Über die Regel des heiligen Benedikts – De Regula sancti Benedicti*, u: *Hildegard von Bingen Katechesen – Kommentare – Lebensbilder*, Abtei St. Hildegard – Beuroner Kunstverlag, Rüdesheim/Eibingen – Beuron, 2015., 135.

nu blaženoga Benedikta, kako bi sve što je u njegovu pravilu ljudskom razumu teže i nejasnije, meni Božjom milošću bilo očitovano. I začula sam glas iz Istinskoga Svjetla koji mi je govorio: Duh Sveti ostvario je u blaženom Benediktu najsjajnije darove i mističan dah, te je njegov duh plamtio u Božjoj ljubavi i poput jutarnjega rumenila blještao u vrlinama. A ni uvjeravanje đavlovihi spletke nije u njegovim djelima ništa postiglo. On²⁹ je naime bio u tolikoj mjeri ispunjen milošću Duha Svetoga da mu u djelovanju niti na časak niti na treptaj oka nije uzmanjalo snage Duha Svetoga. On je bio i zapečaćen zdenac jer je u Božjoj razboritosti izlijevao svoj nauk, tako da nije oštar klin svoga učenja zabio ni previsoko ni prenisko, nego u sredinu kotača. Tako svatko – bio snažan ili slab – može prema svojoj sposobnosti iz njega piti na primjeren način. Taj je kotač sveobuhvatna moć Božja. Njome je Bog djelovao u drevnim svecima do Mojsija koji je Božjem narodu dao zakon, kao i drugim presvetim muževima koji su, međutim, klin svojih napora zabili toliko visoko da ga običan puk nije mogao dosegnuti. Blaženi je Benedikt očito u strahu Božjem blago predavao svoj nauk, naučavao Božje zapovijedi u milosrđu, izgradio zid svetosti svojih pravila u ljubavi, i u čednosti kao stranac prolazio mimo svih zemaljskih ljepota i svakoga svjetovnog užitka. Pa kako je on svoje učenje ispisao u strahu Božjem i u milosrđu, u ljubavi i čistoći, ne smije se njegovu nauku ništa dodati niti oduzeti, jer mu ništa ne nedostaje, budući da je sastavljen u Duhu Svetomu i doveden do ispunjenja. Benedikt je bio sin golubice, pa je stoga smio kazati: 'Poslušaj, sine, pouke učitelja'³⁰ i zato je bio ispunjen i svetošću prije navedenih vrlina, kao Mojsije koji je bio veoma skroman čovjek, najskromniji od svih ljudi koji su obitavali na zemlji."³¹

²⁹ Misli se na sv. Benedikta.

³⁰ Zanimljivo je primijetiti kako srednjovjekovna hrvatskoglagoljska verzija *Regule* ima emotivniji, emfatičniji nagovor: „Poslušai *lūb'veni sinu*” (istaknula M.-A.D.).

³¹ „*Et ego pauperula feminea forma, et humano magisterio indocta, ad verum lumen et ad memoriam beati Benedicti secundum petitionem vestram prospexi. quatenus ea, quae in doctrina Regulae ipsius intellectui hominum difficillora et obscuriora sunt, mihi per gratiam Dei manifestarentur. Et audivi vocem a vero lumine mihi dicentem: Lucidissima et mystica spiramina Spiritus S. in B. Benedicto operatus est, ita quod mens ipsius in amore Dei rutilabat, nec suasionem diabolicae artis in operibus suis perfecit. Ipse enim gratia Spiritus sancti hoc modo perfusus erat, quod in nullo opere suo velut in puncto momenti et ictus oculi virtute Spiritus sancti carebat. Fons quoque clausus fuit, qui in discretionem Dei doctrinam suam effudit, cum acutum clavum doctrinae nec nimis in altum, nec nimis in profundum, sed in medium rotae fixit, ita ut unusquisque, sive fortis sive imbecillis sit, ex ea secun-*

Na kraju svojega tumačenja, sv. Hildegarda piše:

„Dakle sam ja, nejak o žensko čeljade, ove riječi čula od Mudrosti koja me poučila o nejasnim riječima pravila gore spomenutoga blaženog Benedikta, kako bih ih mogla otvoreno iznijeti. Stoga neka dobroćudni, blagi i bogobojazni čuju ove riječi i pobožna ih srca razumiju i prihvate u poniznoj predanosti.”³²

Ovdje je razvidno kako je za nju temeljna životna vrijednost i vrlina, u tradiciji Benediktova pravila, upravo poniznost, čednost, poslušnost, napose skromnost poput Mojsija – *oboedientia* i *humilitas*. Ovo potonje pak na drugim mjestima, u omiljenom srednjovjekovnom postupku etimologizacije, ona dovodi u vezu s pojmovima *humanitas* i *homo*. Tragovi se etimologiziranja mogu naći i u suptilnim poveznicama koje ona stvara npr. između *clavis* i *clavus*,³³ *suspiria* i *spiramina*.

Zanimljiv je kraj: ona ponavlja da je neuka, da je „jadna” ili „sirota” (*paupercula*), ali istovremeno daje pečat vjerodostojnosti svojih riječi time što ih je čula u viđenju. Naime, sama joj je Mudrost, odnosno Istinsko Svjetlo dalo uvid u skrivenija i teže razumljiva mjesta *Regule*. Ona si time na neki način pridaje autoritet; vjerojatno nije uopće bila neuka kako ističe. To će prije biti formula koja (barem od Petra Lombardskoga nadalje) znači zapravo ozbiljnu učenost. Njezin je autoritet utemeljen u mudrosti, a ne u učenosti ili školova-

*dum possibilitatem suam bibere competenter possit. Rota autem haec circumiens potestas Dei est, qua Deus in antiquis sanctis usque ad Moysen, qui populo Dei legem dedit, operatus est; et qua etiam in aliis sanctissimis viris operabatur, quorum clavis laborum in tam altam altitudinem influxus erat, ut communis populus illum capere non valeret. Beatus quippe Benedictus doctrinam suam in timore Dei mitissime transit, et in pietate praecepta Dei docuit, et in charitate murum sanctitatis Regulae constituit, et in castitate omnibus pompis et deliciis terreni saeculi peregrinus fuit. Et quoniam ipse in timore et pietate, in charitate et castitate doctrinam suam scripsit, ideo nihil eidem doctrinae addendum vel auferendum est, quia ei nihil deest, quoniam in Spiritu S. facta et completa est. Et quia filius columbae erat, Ausculta, fili, praecepta patris tui, dicebat, et etiam idcirco sanctitate praedicarum virtutum plenus erat, quemadmodum Moyses vir mitissimus super omnes homines, qui morabantur in terra.” *Patrologia Latina* 197,1055.*

³² „Igitur ego paupercula feminea forma, haec verba de sapientia audiui, quae me obscura verborum Regulae supradicti B. Benedicti docuit, quatenus illa aperte proferrem. Unde mansueti, mites et timorati, haec audiant, et in pio corde intelligant, et humili devotione suscipiant.” *Patrologia Latina* 197,1066.

³³ Valja se prisjetiti slične paralele u dirljivoj pjesmi Filipa Kancelara (Phillipe le Chancelier, ?1160. – 1236.) „Clavus pungens acumine”, kad kaže: „Celestis fabri studio / Clavus in clavem vertitur”, ali i upozorava: „Vobis loquor, pastoribus [...] Et abutentes clavibus / Claves in clavos vertitis.” Navedeno prema: Samuel N. Rosenberg i Hans Tischler (ur.), *The monophonic songs in the „Roman de Fauwel”*, University of Nebraska Press, Lincoln – London 1991., 26-27.

nju. Zanimljivo je da je ovaj njezin tekst do u 15. stoljeće postigao širu recepciju; pismo s tumačenjem *Regule* u svoju je kompilaciju *Pentachronon* u 13. stoljeću uvrstio cistercit Gebeno iz Eberbacha i tako je dobilo širi krug čitatelja.³⁴

Slika pak golubice vrlo je zanimljiva, jer u sjećanje priziva sintagmu *quasi columbam* iz scene Isusova krštenja u Lk 3,22: „A Sveti se Duh u tjelesnome obličju goluba spusti na njega”. Benedikt je svoje pravilo sastavio nadahnućem Duha Svetoga, a u nasljedovanju Isusa Krista, pa je poveznica s golubicom razumljiva. U latinskom je jeziku *columba* ženskoga roda, pa je tako i metafora *sin golubice* (*filius columbae*) možda uspjelija nego, recimo, u hrvatskom prijevodu.³⁵ Nadalje, Benedikt je „blještao u vrlinama” – uz simboliku svjetlosti, tu su ovlaš naznačene njegove vrline, a prva i temeljna je svakako poslušnost. Otac zapadnoga redovništva upravo je *exemplum* poslušnosti, mudrosti i skromnosti. A konačnu potvrdu da je pravilo koje je sastavio sv. Benedikt (i po kojem je ona sama živjela) prožeto Duhom Svetim ona iskazuje ovako: „ne smije se njegovu nauku ništa dodati niti oduzeti, jer mu ništa ne nedostaje, budući da je sastavljen u Duhu Svetomu i doveden do ispunjenja. Benedikt je bio sin golubice, pa je stoga smio kazati: ‘Poslušaj, sine, pouke učitelja’ i zato je bio ispunjen i svetošću prije navedenih vrlina, kao Mojsije koji je bio veoma skroman čovjek, najskromniji od svih ljudi koji su obitavali na zemlji.” Dakle, redovničko je pravilo savršeno tako kako je napisano, jer je napisano po Duhu, a svetac je bio – opet njezina promišljena metafora – sin golubice/goluba i prožet vrlinama. Takvo je i pravilo što ga je sastavio – takav je, po Hildegardinu mišljenju – i put, umjeren i ravan, kojim redovnici i svi vjernici trebaju hoditi.

4. O NEKIM STILSKIM PODROBNOSTIMA

Zagleda li se malo u stil navedenoga odlomka, uočljivi su detalji značajni za Hildegardin stil uopće. Neki od njih prepoznatljiviji su i u gore navedenom kratkom odlomku iz *Scivias*.

Jedan je motiv preuzet iz Pjesme nad pjesmama – Benedikt je za nju zapečaćeni zdenac, slika moralne čistoće, slika novoga, ispunjenog života; ništa nečisto u nj ne može prodrijeti, a on je izvor koji

³⁴ Usp. M. Zátanyi, *Über die Regel*, 135.

³⁵ Može li se ovdje tražiti poveznica s biblijskim citatom iz evanđelja (Mt 16,15), gdje se Petar naziva „Simon Bar – Jona” (hebr. sin golubice)? Usp. M. Zátanyi, *Über die Regel*, 137.

duhovno napaja mnoge. Na tu se biblijsku sliku nadovezuje ona s kotačem – na prvi pogled, bunar ima kotač, odnosno vitlo³⁶ i iz njega je moguće crpiti ako je klin zabijen pravilno; no, ona kotač odmah povezuje s Božjom svemoći. Zapravo, kao da sažima cijelo pravilo u te dvije slike – zdenac i kotač – dakle sve povezuje s Biblijom, ali time i otvara putove za nove slike, nove poveznice i nova, dublja tumačenja. Na jednu se sliku i njezino tumačenje nastavlja nova slika (ovaj puta, slika golubice) i stvaraju nove misaone poveznice. Ovaj se pak citat zaključuje izravnim navodom iz Br 12,3 i time najizravnije povezuje Mojsija i Benedikta.

Kotač je inače metafora–slika koju vizionarka češće rabi;³⁷ čovjek je u središtu kotača kao u središtu svijeta, kotač je slika Boga kao nestvorenoga, vječnoga pokretača.³⁸ Simbolika svjetla iznimno je zastupljena: Bog je Živo, Istinsko Svjetlo koje joj progovara u vizijama, ali i čovjek svijetli poput zore i sunca. Taj je čovjek Benedikt, pa prema tome i oni koji ga slijede pozvani su da budu svjetlo. Uz to spominje se i voda, koja pere, koja čisti od grijeha i svemu daje život. Te su, dakle, slike uvijek i simboli i na neki način uvijek primatelja pozivlju na umni i osjećajni angažman. Tako Hildegarda ide iz slike u sliku, putem raznih poveznica kod publike potiče nove i nove asocijacije, koje trebaju učvrstiti temeljnu pouku, ali i potaknuti emotivni odgovor na čuveni ili pročitani sadržaj.

Kao temelj života trebaju služiti vrline ljubav (*caritas*), milosrđe, blagost, čistoća i *discretio*: umjerena razboritost, ili razborita umjerenost (*in discretione Dei doctrinam suam effudit*, kaže ona za Benedikta). Nije riječ samo o jedanput (za)danoj strogoj zapovijedi, nego o učenju, o školi po kojoj treba živjeti i cijeli je život slijediti. Vraćam se na slike iz *Scivias*: Mojsije je dao tvrd zakon, a Benedikt otvorio ravan put do spasenja. Za njezin je pogled to važno: sv. Benedikt je učitelj koji otvara novi put kroz život pojedinca, ali i kroz povijest, prema Sudu i željenom spasenju – *homo viator* tako je u Benediktu

³⁶ Angela Carlevaris odabrala je upravo ovaj motiv kao naslov izdanja tumačenja *Regule*. Usp. Angela Carlevaris, *Hildegarda di Bingen: Il centro della ruota. Sopiogazione della Regola di San Benedetto (testo latino a fronte)*, Mimesis Edizioni, Milano, 1997. O Hildegardinu specifičnom postupku oćudavanja biblijskih slika v. iscrpno u M. Zátonyi, *Vidi et intellexi ...*, 2012.

³⁷ Tako u jednoj pjesmi posvećenoj „starim svecima”, odnosno prorocima i drugim starozavjetnim likovima, ona za njih kaže „Vos antiqui sancti [...] qui circuicisti ut rote” – cit. prema B. Newman, *Poet: Where the Living Majesty Utters Mysteries*, 184.

³⁸ Primjerice i „Cum enim homo rotam scientie sue ad uanitatem declinat, Deus illum occidit” – *Liber vitae meritorum* III, 8 – izd. A. Carlevaris, *Hildegardis Bingensis Liber vitae meritorum*, 128.

dobio milosrdnoga i mudroga učitelja. U svojoj je skromnosti opat bio hodočasnik, stranac u odnosu na zemaljska dobra, kraj njih je samo prolazio, nije uz njih zastajao ili se zadržavao. Njegova je *Regula* poput stijene na kojoj se temelji ispravan život, otporan na svako zlo. Sazidana je kuća u kojoj se, da se izrazim suvremenim rječnikom, sve nalazi u sinkraziji: ritam života, uravnoteženost, obzirnost, molitva i obrazovanje, sabranost u tišini i briga za potrebite. Barbara Newman Hildegardinu prozu naziva „expository prose”, dakle nekom vrstom tumačenjske proze.³⁹ Držim da je takav postupak razvidan i iz netom navedenih primjera – uz nastojanje da se izrazi *apte*, dakle prikladno temi o kojoj piše, ona uvijek želi poučiti i potaknuti.

Sljedeća podrobnost koja pada u oči jest ova: „cum acutum *clavum* doctrinae in medium rotae fixit”, a malo dalje je zapisano „*quorum clavis* laborum in tam altam altitudinem influxus erat”. Ne bih rekla da je riječ o kakvu lapsusu, već da se poigrala s riječima koje slično zvuče, a u konkretnom kontekstu mogu im se i zadaće zbližiti: klin (*clavus*) drži kotač, daje mu stabilnost i mogućnost kretanja; tako se vitlo/kotač okreće i redovnici iz zdenca mogu piti svoje duhovno osvježanje. S druge strane, ključ (*clavis*) otvara tajne, uopće omogućuje da se nešto otkrije ili da se na pravi način protumači, da se taj „duhovni napitak” na korisno upotrijebi – jer treba *bibere competenter!*

U tekstu se zatječe dosta dijadâ, najčešće bliskoznačnica koje se međusobno objašnjavaju i nadopunjuju, možda i otvaraju nove poveznice, npr. *difficillora et obscurlora; lucidissima et mystica; pompis et deliciis; in punco momenti et ictus oculi; facta et completa; addendum vel auferendum* – ovaj je potonji primjer pak antiteza. Nailazi se i na „dvostruku dijadu”: *in timore et pietate, in charitate et castitate*.

Figure ponavljanja i pojačavanja su česte, od sintaktičke razine (npr. parataksa i sintaktička epifora: *haec audiant [...] intelligent [...] suscipiant*) do morfološke (homeoteleut, epifora), kao i paralelizmi npr. *nec nimis in altum, nec nimis in profundum, sed in medio rotae* – tu je ostvarena i trijada s antitezom kao „zaključkom”. Trijada je i nabranje *in timore [...] et in pietate [...] et in charitate*. I inače se ponavljaju te vrline, uvijek s pomnjom oko teološkoga značenja/podteksta, ali i s eufoničnim, ritmičnim dojmom. Upotrijebljen je i paregmenon *in tam altam altitudinem*, s opet eufoničnim dojmom. Ponavljanje s malom varijacijom je i *spiramina Spiritus S. – gratia Spiritus sancti – virtute Spiritus sancti*. Primjećuje se i za nju tipič-

³⁹ B. Newman, *Poet: Where the Living Majesty Utters Mysteries*, 181.

no sinestetsko povezivanje vida (npr. svjetlost *per ardentem ignem*), njuha (*per suavitatem odoris sui*) i okusa (*per dulcedinem inspirationis*). Sve te osjete ona vezuje uz emotivno i kognitivno, zapravo i uz transcendentno, povezujući tako ljudska tjelesna iskustva s vjeron i razumom.⁴⁰

U oba se odabrana odlomka nazire Hildegardina kompozicijska, gradbena trijada koju sam na početku spomenula: slika – tumačenje – slika. Tako u *Scivias* polazi od slike zore i jutarnjega sunca, pa tumači ulogu sv. Benedikta i redovničkoga života, da bi na kraju naznakom anđeoskih znakova otvorila put prema novoj viziji, novim slikama i tumačenjima. U odjeljku pak o *Reguli*, na sliku zdenca i na njegovu egzegezu nadovezuje se slika golubičina sina. Premda ponavlja i varira slike–metafore u svojim djelima, kadšto ih razrađujući ovisno o kontekstu, ona je dosljedna u ponavljanju istih ili sličnih koncepata. Na kraju se nalazi formulacija slična onoj na završetku svake vizije u djelu *Liber vitae meritorum*: „et fidelis his attendat, et ea in memoriam bone scientie componat”.

UMJESTO ZAKLJUČKA: UMJEREN I RAVAN PUT

Njemačka mističarka umješno kombinira slike i simboliku vode kao znaka Božje milosti prema ljudima, zdenca kao simbola čistoće, simboliku vatre i vode, svjetlosti, Mojsija kao prefiguracije Krista... Čitajući njezine misli o sv. Benediktu učimo ne samo o njemu, već i o njoj. Tipično za njezinu poetiku, iskazi su višeslojni i višeznačni, potiču na razmišljanje i osjećaje. Ona želi postići prisjećanje na već poznate sadržaje (npr. iz Sv. pisma ili liturgije), ali nastoji i potaknuti maštu na stvaranje novih značenjskih poveznica. Zatječu se tu slike i alegorije koje odgovaraju ishodišnoj Hildegardinoj namjeri da sv. Benedikta smjesti u određeni duhovni i povijesni okvir – to je povijest Crkve, ali i opća povijest spasenja; ovo potonje upravo je tema njezina djela *Scivias*. A slike koje su biblijski utemeljene, osim poetične geste, uvijek su i tumačenje, teološki komentar. Njezin je književni (ali i misaoni!) postupak takav da kroz sliku/metaforu koju odabire i razrađuje, već poznata biblijska podloga dobiva nove značenjske dimenzije i poveznice.⁴¹

⁴⁰ Dapače, pet osjetila kojima čovjek (ra)spoznaje svijet zrcale Boga: *in hoc deum qui omnes creaturas creavit exemplatur*. Navedeno prema J.-L. Narvaja, *Hildegardis Bingensis Testamentum Propheticum*, 118.

⁴¹ Valja svakako naglasiti: „Hildegard [...] remains the only medieval woman to have composed systematic works of exegesis for female and male audiences.”

U nekim odsječcima svojih dugih rečenica, a osobito na koncu izlaganja/tumačenja *Regule*, koji djeluje kao pojačajno mjesto, kao poziv i upozorenje, rabi se stil koji može nalikovati na ritmiziranu prozu: *Unde mansueti/mites et timorati/haec audiant/ et in pio corde intelligent/et humili devotione suscipiant*;⁴² ili pak *et etiam idcirco sanctitate/praedictarum virtutum plenus erat*. Uopće se može osjetiti ritmičnost njezinih rečenica, a to se može dijelom povezati i s čitanjem naglas (prelekcijom).⁴³ S time su djelomično povezane i neke već spomenute figure ponavljanja i varijacije.

Važno je istaknuti kako Hildegarda oslikava svečev duhovni portret upravo kroz *Regulu*, a ne izvan nje, kao neko zasebno hagiografsko djelo. Kao u svojim ostalim vizijama, ona i ovdje gleda *čelinu*. Pretpostavljam da zato o Benediktu ne piše neki „konkretni” životopis, već ga predstavlja u svjetlu (i doslovce, i preneseno) onoga po čemu je taj svetac važan u povijesti Crkve – uzdiže ga i uporabom biblijskih slika. Tako *kroz pogled svete Hildegarde* sveti Benedikt dobiva poseban, upravo izniman status u povijesti Crkve. Ona ne daje samo teološki utemeljenu nego i vrlo poetičnu sliku toga sveca, tako da u promatranim odsječcima ostvaruje jedinstvo između *decorum* i *aptum*, dakle povezuje pristao, odgovarajući stil s ukrasima. Sv. Benedikt je za nju pra-lik duhovnoga oca i uzor vjernicima. To su estetski nadahnuti tekstovi srednjovjekovne redovničke tradicije i književne baštine koji su i za današnjega čitatelja izazov i inspiracija.

Zaključno, kazat ću da je pisala vizionarska djela s književnom vrijednošću, a ona su ujedno i teološka djela u kojima obrađuje fundamentalne sadržaje povijesti spasenja na poetičan i simboličan način. Neka ovaj kratak rad bude poticaj za bolje upoznavanje Hildegardina teološkoga i književnog opusa.

B. M. Kienzle, *Hildegard of Bingen and the Public Voices of Women in Medieval Society*, 322.

⁴² To je stih njezine marijanske pjesme. „Unde o Salvatrix”.

⁴³ Poznato je naime da je njezin *Liber vitae meritorum* bio čitan u refektorijima i njezina i jednoga muškog cistercitskog samostana u belgijskom Brabantu.

ST BENEDICT THROUGH THE EYES OF ST HILDEGARD

Summary

The Benedictines have contributed vastly to the development of arts, learning and culture in Europe. The beginnings of Croatian literacy, both in Latin and Slavic idiom, are associated with their cloisters. This paper presents one view of St Benedict, written by St Hildegard of Bingen (1098 – 1179) which can be discerned from her literary and theological writings. For her, St Benedict is the epitome of a spiritual father and model for all believers. Benedict is like a second Moses who opened a plain and discrete way not only for monks, but for all believers. In her works, particularly in *Scivias*, Hildegard fuses theology with various literary genres (visions, debates, hagiography, verse) of considerable aesthetic value. Through a symbolic and vivid language she defines the importance of St Benedict's spiritual legacy; these are inspired texts of the medieval monastic and literary tradition.

Keywords: *St Benedict, St Hildegard of Bingen, Rule of St Benedict, Scivias*